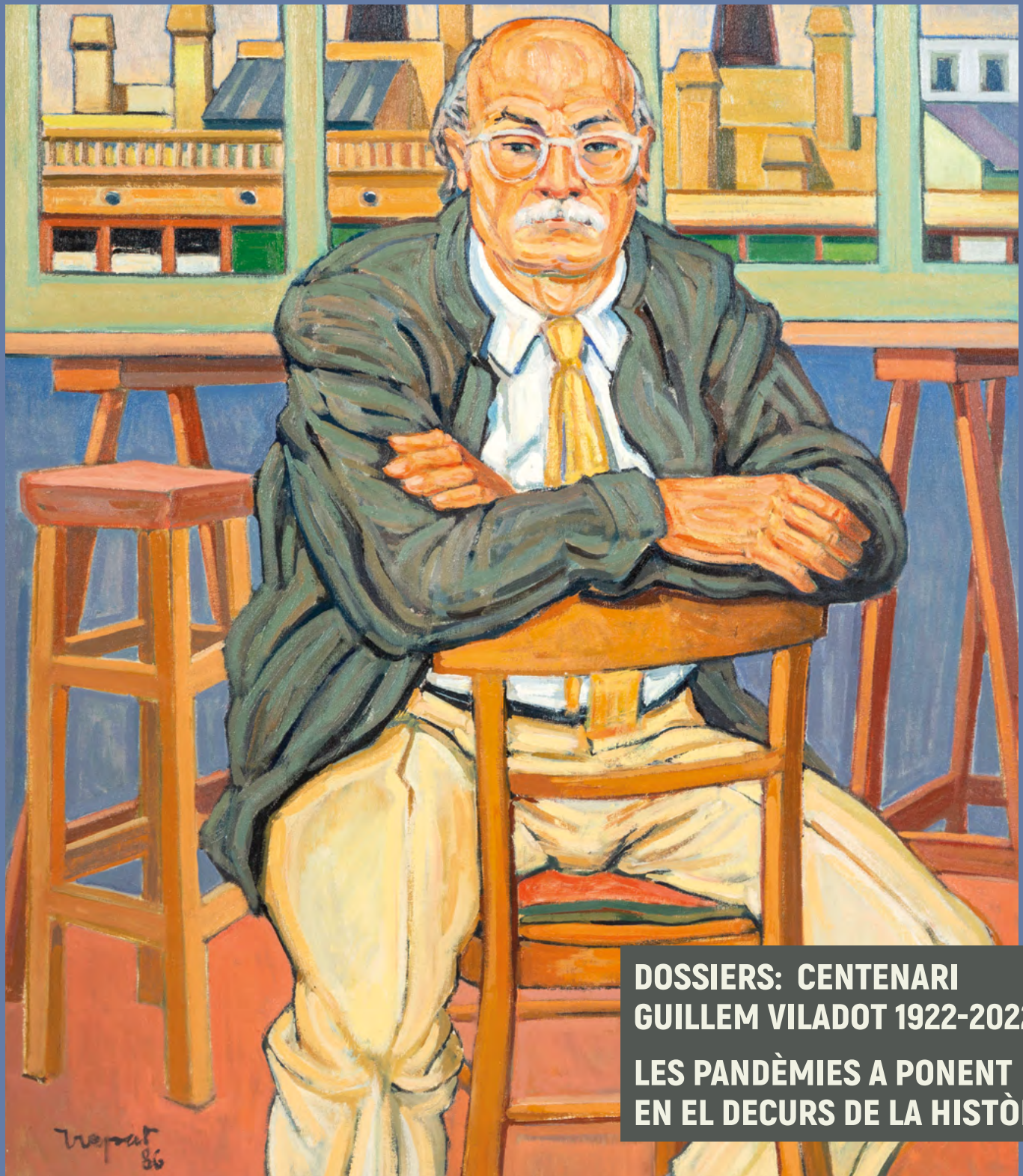

URTX

REVISTA D'HUMANITATS DE L'URGELL

MISCEL·LÀNIA ANUAL · TÀRREGA · MAIG 2022 · núm. 36

**DOSSIERS: CENTENARI
GUILLEM VILADOT 1922-2022
LES PANDÈMIES A Ponent
EN EL DECURS DE LA HISTÒRIA**

**PERCEPCIONS SOBRE LA PESTILÈNCIA A LA CERVERA MEDIEVAL
(SEGLES XIV-XV)**

F. XAVIER RIVERA SENTÍS

ABSTRACT

Con el interés de tratar de abordar, desde un punto de vista alternativo, las pestilencias que tuvieron que sufrir nuestros antepasados cervarienses medievales, hemos querido centrar la atención en la manera en que las debieron vivir. De aquí el término percepciones. Intentamos llevarlo a cabo, sobre todo, a partir de un detallado recorrido a través de las noticias locales, inéditas o ya publicadas, que proporcionan las fuentes directas.

La intención es doblemente comprensiva, en el sentido de alcance –habida cuenta de que también tratamos de proyectar breve y panorámicamente el tema más allá de los siglos bajomedievales–, y en el sentido de dimensión psicológica, ya que, cuando los documentos no son lo bastante explícitos –y a menudo no lo son–, nos hemos apoyado en lo que informa el «Regimiento de preservación de pestilencia» del médico leridano Jacme d'Agramont, quien contemporáneamente ya reconocía el efecto de las «emociones o accidentes del alma» sobre la salud de los apestados. De ahí que el presente trabajo, además de los hechos objetivos que en él se explican, haya que leerlo inevitablemente no solo en clave de la mentalidad imperante –ideas de pecado, culpa, castigo divino, etc.–, sino especialmente bajo la perspectiva de los sentimientos que, sin duda, provocaban las reiteradas pestilencias: agitación, inseguridad, miedo, pánico, terror, desánimo, desesperación, impotencia, etc.

In the interest of attempting to address, from an alternative point of view, the pestilences our medieval forebearers in Cervera had to endure, we have chosen to concentrate on how they must have experienced these events. Hence the term perceptions. We attempt to complete it, above all, taking a detailed trip through the local news stories, published or not, which provide the direct sources. The intention is doubly comprehensive, in the sense of breadth –as we also aim to project the topic, briefly and panoramically, beyond the Late Middle Ages– and in the psychological dimension, given that, when the documents are not sufficiently explicit –and frequently they are not–, we have relied on the contents of the “Regimen for Preservation Against the Plague” of the Lleida-born physician Jacme d'Agramont, who contemporaneously already recognised the effect of “emotions or accidents of the soul” on the health of plague-infected individuals. Therefore, this paper, in addition to the objective facts explained in it, must inevitably be read not only through the lens of the prevailing mentality –ideas about sin, guilt, divine punishment, etc.–, but also especially from the perspective of the feelings which, without a doubt, the reiterated plagues provoked: agitation, insecurity, fear, panic, terror, discouragement, desperation, impotence, etc.

PARAULES CLAU

Cervera, edat mitjana, mentalitat, pesta negra, pestilència, història de les mentalitats.

INTRODUCCIÓ

En la mort d'un amic¹

A l'hora en què mirant al cel, els ulls s'encanten
i ho omple tot la pau de l'infinit,
a l'últim bes del sol sos ulls es tanquen,
la cara es torna blanca besada per la nit.

Josep Solsona

Fins al darrer quart del segle XIX, la ciència no va aconseguir identificar els agents infecciosos de cinc de les principals malalties que afectaren homes i dones durant segles. A saber: lepra (1874), malària o paludisme (1880), tuberculosi (1882), còlera (1883), febre de Malta o melitocòccia (1887) i pesta (1894).² Com és de veure, des del punt de vista de la microbiologia, aquests vint anys de les acaballes del segle XIX resultaren providencials, i van obrir pas a la futura acció curativa dels antibiòtics.

Malgrat la primerenca fundació, ben a prop nostre, d'un Estudi general a Lleida, primera expressió dins els territoris de la Corona d'Aragó de la tradició universitària europea del segle XIII, que generà l'aparició d'un nou tipus de metge,³ la ciència mèdica es mostrà poc eficaç contra les epidèmies. Sense gaires coneixements solvents sobre etiologia o epidemiologia, l'home medieval no podia fer-hi gran cosa.

Així, durant segles, les possibilitats d'èxit en la lluita contra la pestilència van avançar massa a poc a poc o empíricament,⁴ raó per la qual fins al desenllaç del segle XIX tot van ser conjectures sobre la causa de tanta desgràcia.

---

¹ Dificilment trobaríem una forma més subtil i delicada d'evocar la mort que la proposada en aquests versos del poeta cerverí Josep Solsona. Els va dedicar al seu amic Alfons Costafreda. Com és sabut, el poeta targarí va morir en tràgiques circumstàncies a Ginebra, potser en considerar que no pagava la pena seguir vivint. Tanmateix, les morts que els recurrents episodis de pestilència van causar entre els nostres avantpassats durant segles foren tota una altra cosa; a més de sobrevingudes, segur que no els degueren suggerir unes semblants imatges poètiques.

² Amb caràcter general, mirem de reservar els termes *pesta negra* o *mort negra* per als episodis epidèmics de 1348, atès que corresponen a les expressions dels contemporanis per referir-s'hi. Amb els termes *pestilència* o *malura* ens referim a les successives rèpliques posteriors de la malaltia, mentre que el terme *pesta*, que al·ludeix al punt de vista de la microbiologia, l'associem a la malaltia infecciosa produïda pel bacteri *Yersinia pestis*, un cop descoberta la seva etiologia, cap al 1894. Ho suggereix i practica CREMADES (2016, p. 82), criteri que trobem encertat.

³ GARCÍA i ARRIZABALAGA (1998, p. 15).

⁴ SALAMERO (2002, p. 43).

La humanitat, que no hi acabava de trobar explicació lògica, es va debatre de manera recurrent entre el sentit comú, que duia la intuïció dels governants a imposar detalladíssimes mesures d'aïllament per tal d'evitar el contagi, i la impotència, la por i la desesperació, que impulsava les masses a cercar culpables i conspiradors de manera incessant, normalment entre les minories religioses i els més pobres d'entre els pobres.⁵ Tot això sense oblidar les reiterades explicacions de caràcter sobrenatural i el recurs continuat a les mesures de protecció espiritual.

Tanmateix, en aquest combat sostingut, en el nostre àmbit no hi faltaren contribucions intel·lectuals destacables que tractaven d'auxiliar els governants. Precisament fou un catedràtic de l'esmentat Estudi General lleidatà, el metge Jacme d'Agramont, qui el 1348 redactà en català el conegut «Regiment de preservació de pestilència», amb la lloable i clara intenció d'il·lustrar sobre la matèria els paers de la ciutat de Lleida –abans que ell mateix n'acabés essent una de les seves víctimes–.⁶ I és ben palès que aital coneixement es degué escampar més enllà de les portes de la seva murada, com ho prova la presència d'una còpia del tractat a l'Arxiu parroquial de Verdú.⁷

El simple fet d'existir, a Cervera com arreu, quan la pesta assotava la vila amb tota la seva cruesa, degué resultar espordidor. I, aleshores, atès el caràcter endèmic de la malaltia, el mateix fet de la mort «subitanea» potser fins i tot degué suposar un alliberament.⁸

MARC METOLÒGIC

Els treballs que, fins avui, han estat publicats sobre els episodis de pestilències esdevinguts en l'àmbit cerverí medieval forneixen suficients dades documentals per no haver-les de reproduir novament aquí amb caràcter d'exhaustivitat.⁹ Només les recuperarem per tal de centrar el tema i quan el nostre discurs així ho reclami, atès que –sota la categoria de «percepcions»– allò que ens agradaria és mirar de transitar per algun dels viaranyos del corrent historiogràfic que, a mitjan segle XX, va rebre el nom d'història de les mentalitats, la titularitat més reeixida del qual fou la francesa *École des Annales*, malgrat algunes reticències rebudes.¹⁰

---

⁵ SALAMERO (2002, p. 17), tot citant Villanueva, al seu torn citat per Abadal, escriu (malauradament oblida posar-hi data) que davant el desconeixement de l'etiologia de la «malura», consta que a l'Avinyó, Narbona i Carcassona els pobres i mendicants, suposadament pagats pels enemics, foren acusats d'escampar intencionadament la malura. Sembla que el veguer narbonès havia estat interpel·lat epistolàriament pels jurats de Girona sobre les causes, els propagadors, els inductors i els càstigs imposats als culpables de l'expansió de la pesta que assolava aquella zona. La resposta del veguer referia que «han estat capturats diversos pobres i mendicants, dels quals hom diu que escampaven metzines polvoritzades a les aigües, a les cases, a les esglésies i als aliments, amb la intenció de provocar la mort de la gent» tot suposant, sense tenir-ne la certesa, que «per això els donaven diners», raó per la qual suposava que devia tractar-se d'enemics del regne de França. I encara afegia que els que «han confessat, torturats amb tenalles de ferro roent, han estat esquarterats, els han estat tallades les mans i els han cremats». Terrible.

⁶ Sobre aquesta reconeguda obra, remetem als estudis, entre d'altres, de GARCÍA i ARRIZABALAGA (1998) i de CREMADES (2016).

⁷ Vegeu l'obra de CREMADES (2016) circumscrita a la història del manuscrit del «Regiment» guardat a Verdú, amb context i versió en català actual.

⁸ SALAMERO (2002, p. 13) afirma que malgrat que la majoria dels autors normalment s'hi refereixen com una epidèmia, la pesta, en realitat, en el nostre àmbit ha de ser considerada una malaltia de «caràcter endèmic, amb episodis epidèmics».

⁹ Ens referim essencialment als treballs de LLOBET I PORTELLA (1983), «Les epidèmies a Cervera durant l'Edat Mitjana» i de CANELA I GARAOYA (1986), «Cervera: 1333-1384. Pestes, fams i guerres». Advertim, a més, que per a l'elaboració del present article hem recuperat algunes de les línies argumentals bàsiques, tot i que ara ampliades i amb aparell crític, que ja vam emprar en el nostre treball divulgatiu «Cervera sota la pesta negra», dossier central publicat en el núm. 181 de la revista *Segarra* (Cervera), el desembre de 2011.

¹⁰ Sovint aquest corrent ha estat qüestionat entre alguns historiadors –fonamentalment des de la perspectiva marxista–, en tant que el seu objectiu era analitzar, investigar i estudiar allò que altres societats o persones del passat van poder pensar, raonar i manifestar en el seu temps i context. I

En aquest propòsit disposem del valuosíssim testimoni documental que ens facilita l'esmentat «Regiment de preservació de pestilència» d'Agramont. Cal recordar que al sisè article del «Tractat» el catedràtic parla de «pestilència moralment entesa», tot depassant així l'estricta interpretació de la malaltia que li permetien els coneixements que havia adquirit de la ciència epidemiològica grecoaràbiga.¹¹

I encara, cal no negligir el fet que una majoria d'historiadors de prestigi avalen la tesi que la mort negra de 1348 suposà, entre més conseqüències, un canvi sobtat en els costums socials, «en la mentalitat de les persones que la van viure» i «en la manera d'enfrontar el món» que, a banda de ser «causa de posteriors manifestacions de misticisme, reformes i puritanisme», va provocar que la idea de la mort tingués «una presència constant en la ment de les persones i en va condicionar les actuacions».¹²

Finalment, recuperarem també determinades notícies documentals quan amb anterioritat no hagin estat divulgades a través de publicacions acadèmiques com la present. Així mateix, n'aportarem d'altres que depassen l'arc cronològic medieval, fins a arribar gairebé als nostres dies o a «l'abans-d'ahir», si més no. No cal dir que majoritàriament, quant als fets, ens hem proveït directament dels esplèndids fons de l'Arxiu Comarcal de la Segarra.¹³

FASES

La segona gran pandèmia de pestilència –ja que la primera s'havia produït vuit segles abans, l'any 541 d. C.–¹⁴ que es va propagar amb total impunitat per l'univers sencer de l'Europa occidental, sobretot entre els anys 1347 i 1351, es deixà sentir terriblement a la vila. I aquí es reproduí sense treva, emmirallant-se a si mateixa en el temps, particularment durant tot el segle XV. Amb caràcter general, s'acostuma a admetre que produí una enorme davallada demogràfica, estimada entre un i dos terços de la població. Sens dubte, degué afectar profundament la mentalitat de les persones.

Tot indica que la situació no es va estabilitzar fins al segle XVI. Però aquest quart genet apocalíptic que va ser la pestilència –juntament amb la guerra, la fam i la mateixa mort–, no deixà de turmentar en els segles posteriors, gairebé fins al segle XX. Sembla que, a banda dels segles baixmedievals, l'any 1652 fou particularment nefast a Cervera.¹⁵

---

això, als crítics, els ha semblat sempre massa volàtil. Davant aitals reticències, més o menys explícites, és possible argumentar que l'experiència acumulada d'ençà de l'aparició d'una pandèmia d'abast mundial, el proppassat any 2020, valida aquesta perspectiva metodològica des del moment que hom admet que ha causat també estralls de caràcter psicològic entre persones de diferents grups de població. Per tant, no pot ser considerat insubstancial estudiar allò que la ciència avui avala, tot aplicant-ho al passat històric, si bé és cert que la documentació no sempre recull literalment allò que van pensar o raonar aquells qui ens precediren, encara que de vegades ho doni a entendre.

¹¹ És per la raó de la consideració moral de la pestilència que CREMADES (2016, p. 54), tot seguint Winslow, assenyala que el tractat d'Agramont és probablement el que té un to més religiós d'entre els escrits per laics.

¹² CREMADES (2016, p. 91-95) recull aquestes idees d'una de les historiadores que cal comptar en aquesta majoria, CAMPBELL (1931, p. 72), expressades a *The Black Death and Men of Learning*. Segons l'autora americana, «un profund sentiment de pessimisme va impregnar el pensament dels homes i va canviar la visió esperançada en el futur, pròpia del segle XIII, per un esperit lúgubre i ple d'angoixa, i una inclinació envers la idea constant de la malaltia i la mort».

¹³ Els acrònims i/o abreviatures emprats en el present treball han estat els següents: ACSG (Arxiu Comarcal de la Segarra); d. de C. (després de Crist); DCVB (Diccionari Català-Valencià-Balear), d'Alcover-Moll; f. (foli o folis); p. (pàgina o pàgines); r. (recte); v. (vers); s. (següents).

¹⁴ En aquest punt, resulta ben suggeridora la hipòtesi de la contribució directa que van tenir les grans erupcions volcàniques dels anys 536 i 540 d. de C. sobre els brots notablement simultanis de fam i pesta que van aparèixer en aquell moment a l'Imperi Romà d'Orient de Justinià. Vegeu l'estudi encapçalat pels finesos S. HELAMA, L. ARPPE, J. UUSITALO *et alii* (2018), «Volcanic dust veils from sixth century tree-ring isotopes linked to reduced irradiance, primary production and human health». *Scientific Reports* 8, 1339, [en línia]. <<https://doi.org/10.1038/s41598-018-19760-w>> [Consulta: 19 novembre 2021].

¹⁵ LLOBET I PORTELLA (1992, p. 134-136).

REAPARICIÓ I EXPANSIÓ

Ja des del 1332, a Cervera, s'estaven prenent mesures per tal d'evitar disturbis com els provocats pels freqüents robatoris d'aliments, tals com els de «sermoners,¹⁶ mayllols, arbres fruiters i altres coses». ¹⁷ Les cròniques medievals consideren el 1333 com «lo mal any primer»,¹⁸ que justifica el qualificatiu per una mala anyada generalitzada de fam i escassetesa o «carestia» de l'aliment bàsic, el blat, amb preus exorbitants i les consegüents i importants pèrdues de població.

L'11 de desembre d'aquell any, el Consell hagué de prendre mesures per pal·liar la «gran carestia d'aliments». ¹⁹ D'una banda, es va afavorir l'entrada de blat i, de l'altra, se'n va dificultar la sortida.

En aquest context, entre el 1347 i el 1351, a Catalunya s'obrí un període àlgid de pestilències, amb rebrots durant els segles XIV i XV. Malauradament, no es conserva el Llibre de Consells de l'any 1348. I és una llàstima, perquè aquest any és considerat com el punt d'inflexió ascendent de l'epidèmia, que va assolir en pocs anys la categoria de pandèmia.

Fou el moment de la gran pesta negra per definició, atribuïda a l'arribada d'un vaixell genovès procedent de Crimea on, al seu torn, la pesta havia arribat per contagi, propagat des de les estepes mongòliques de l'Àsia central. És així com s'explica que arribés al port italià de Messina, des d'on es considera que es va estendre ràpidament per tot Europa entre una població desnodrida.²⁰

El tercer quart del segle XIV i els primers anys del segle XV foren especialment nefastos al territori de la Segarra. El 1372 la vila es trobà «mal provehida de barbers» i el Consell oferí franquícies a aquells que s'hi volguessin instal·lar.²¹ El 1377 hi va haver carestia de blat i fou necessari fer-ne diferents distribucions públiques.²² Tan malament estava la situació que el Consell es negà a treure «la host» o exèrcit perquè la gent era fora de la vila, ja que «són romast tanta de pobresa que no basten a la vila». ²³ L'any 1382 Cervera es considerava una vila «quasi despoblada i propera a la destrucció...». ²⁴ La situació demogràfica era tan dolenta que els prohoms i paers cerverins demanaren al rei alguna solució per tal de recuperar la població. Aquest, com a resposta, oferí avantatges per establir-s'hi, com ara romandre sota la seva protecció, amb la promesa de passar per alt els delictes que els nouvinguts haguessin pogut cometre en altres terres i jurisdiccions.

És en aquest moment quan entren en acció les grans fortunes locals. Els grans mercaders, especialment Ramon Serra el Vell i Berenguer de Castelltort, compten llavors els seus últims dies. Tenen molts diners i els mou la pietat, eina indispensable que els permetrà salvar llurs ànimes, «car així com l'aigua apaga lo foc, la caritat apaga lo pecat», segons hom pot llegir en infinitat de testaments de l'època.²⁵

¹⁶ *Sermener* és un terme que, entre altres indrets, a la Segarra remet a l'arbre que dona com a fruit la sarmenya, una pera primerenca, molt petita, gairebé com una cirera. Al seu torn, el terme *mallol* fa referència al plançó de cep o vinya jove. Vegeu aquests mots al DCVB.

¹⁷ TURULL (1986, p. 33).

¹⁸ Sobre aquest any fatídic, vegeu TURULL I RUBINAT (1986), «"El mal any primer" a Cervera...».

¹⁹ TURULL (1986, p. 24).

²⁰ CREMADES I RODRÍGUEZ (2019, p. XX)

²¹ ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1372, f. 11r; font citada per CANELA (1986, p. 56).

²² ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1377, f. 11r, 14r, 15r i 19r; font citada per CANELA (1986, p. 57).

²³ ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1377, f. 7v-8r; font citada per CANELA (1986, p. 59).

²⁴ Aquesta és la lectura que n'extreu CANELA (1986, p. 55 i 63) del pergami signat pel rei Pere a València, el 25 de maig de 1382, pel qual «ofereix la seva protecció a aquelles persones de qualsevol estament o condició que vagin a viure a la vila de Cervera, siguin quins siguin els delictes que hagin comès a terres de barons, prelats o altres persones que acostumin a mantenir bandejats». Les referències documentals, donades per la mateixa autora, són: a) ACSG, Fons municipal, pergami, s.n.; i b) ACSG, Fons municipal. *Llibre de Privilegis*, f. 123r-124v.

²⁵ Aquesta és una frase recurrent en els testaments baixmedievals, que sintetitza perfectament la

L'any 1383, a les portes de la mort, el mercader Ramon Serra el Vell, que viu a la plaça del Blat -davant la Paeria-, bregat comerciant de gra, vi i teles amb Flandes i Ultramar, disposa la fundació de dues almoines: la dels «pobres a vestir» -o del «drap de llana»- i la del «pa cuyt». Per la primera, l'any 1492, un segle després, es van arribar a distribuir anualment a la porta de casa seva vestidures per a cent seixanta desemparats, tot coincidint amb la data de Tots Sants; per la segona, s'entregava una mitjana de cent dotze pans diaris, des de Tots Sants fins al darrer dia de maig. Tot quedava escrupolosament anotat en un llibre, el de les causes piadoses de l'esmentat Serra. Hi tornarem. La pobresa fou gran. Les necessitats, moltes.

Per la seva banda, el 1389 Berenguer de Castelltort disposa en testament la fundació de l'hospital que portarà el seu nom, a fi d'atendre inicialment entre deu i quinze malalts i pobres. Tanmateix, sabem que el 1492 no s'hi van atendre mai més de tres persones alhora.²⁶

El segle XIV fou un segle en què a la vila es detectaren «bandositats» o aldarulls freqüents amb gran protagonisme de diferents i nombroses faccions nobiliàries. Fou «època de lladres i assalts, entreteixits amb pestes, fams i campanyes militars», per a les quals el rei sollicitava a la vila contínues aportacions econòmiques. Tot plegat «havia de generar, necessàriament, un clima d'inseguretat i agitació constants».²⁷ Les pestes i «caresties» buidaren tant viles i ciutats com el camp. El segle XV continuà amb la mateixa tònica. En l'àmbit de tot Catalunya s'interrompé el desenvolupament urbà, i no fou fins al segle XVI que la població no superà els nivells de finals del segle XIV.²⁸

LA REACCIÓ POPULAR

No ens consta que en la Segarra i territoris veïns els pobres i mendicants fossin acusats d'escampar intencionadament la «malura», com passà al Narbonès,²⁹ o bé que els frame-nors fossin acusats de «propagar el mal perquè assistien les víctimes adés com a confessors adés amortallant els cossos dels difunts».³⁰ Ara bé, era d'esperar que els jueus, minoria que acostumava a ser objecte d'un continuat assetjament,³¹ rebessin la seva quota de culpabilitat, tot esdevenint víctimes propiciatòries en moments de pestilència, com així fou.

Al capdavant, l'enardiment social ha estat titllat d'«errors de la gent comuna», segons ho considerarà Winslow, atès que «les persones il·lustrades, tant metges com no, buscaren explicacions racionals».³² Potser per això, les autoritats a Catalunya procuraren dominar els moviments populars. Tot i així, el 1348 es produïren assalts que comportaren robatoris i assassinats en els calls jueus, que el rei Pere III el Cerimoniós no volgué que restessin impunes i avisà «els veguers i batlles de Montblanc, Tàrrrega, Vilafranca del Penedès i Cervera per tal que prenguin mesures a fi que el mal exemple [de Barcelona] no s'estengui a llurs localitats».³³

---

idea de mirar d'aplanar el camí del difunt cap a la glòria eterna, tot exercint una caritat més aviat franciscana que lul·liana, a través de detallades disposicions que sovint contenen les darreres voluntats. Vegeu «Apocalíptica...» (2008, p. 34).

²⁶ RIVERA (1997, p. XX).

²⁷ Manllevem ambdues expressions de CANELA (1986, p. 61).

²⁸ CANELA (1986, p. 61) emprà aquestes idees de VILAR (notes 42, 43 i 44). Sobre aspectes demogràfics, tant en clau certerina com general, vegeu també BERTRAN I ROIGÉ (1985, p. 57).

²⁹ Vegeu la nota 5.

³⁰ Vegeu CREMADES (2016, p. 89).

³¹ Des de la perspectiva del segle XXI, resulta molt significatiu i revelador que l'animadversió contra la minoria jueva hagués estat afavorida per la mateixa Església, tal com assenyala RIERA (2018, p. 149) quan afirma que «per llei eclesiàstica, ordenada pel quart Concili del Laterà (1215), des del vespre del Dijous Sant fins al matí del Dissabte Sant els jueus no podien anar per la vila. Deixar-se veure aquells dies es considerava una ofensa als sentiments cristians». D'alguna manera, aquest precepte sancionava l'antic costum dels apedrecs del Divendres Sant contra les cases dels jueus, «amb el pretext de venjar la mort de Jesucrist, que es commemorava aquell dia, atribuïda als jueus [...]».

³² CREMADES (2016, p. 91), sobre «la culpabilització de certes minories en temps de pestilència», aporta aquesta visió personal de Charles-Edward Amory Winslow, expressada ja el 1943 a «The Concept of Epidemic Disease. A Chapter in the History of Ideas», ed. de 1980 (p. 98).

³³ SALAMERO (2002, p. 18).

Malauradament, a Tàrraga no s'hi va ser a temps i avui és ja prou conegut l'episodi que desembocà en una autèntica «tragèdia al call» targarí l'estiu d'aquell any, que va posar fi a la vida d'un centenar llarg de membres de la comunitat hebrea local. Es tracta d'un trist capítol que recentment ha estat estudiat amb tot detall i, a més, ha generat la producció d'una singularíssima exposició permanent al Museu de Tàrraga.³⁴

Tanmateix, a partir d'unes notes esparses de la documentació cerverina, datades el 1349 o el 1350, segons les fonts consultades, «els cristians, alçant-se contra els jueus de la vila de Cervera, en mataren uns divuit i posaren mà al barreig».³⁵ Aquestes notes informen d'un avalot al call i d'unes forques que el portaveu del procurador de Catalunya, Gispert de Guimerà, havia fet plantar a la plaça del Corral, on havien estat penjats dos homes inculpats en l'assalt –plausiblement, el de l'estiu de 1348.

Així mateix, els apunts esmentats es refereixen a certes gestions que els paers de la vila entaularen davant del rei, que aleshores es trobava a Lleida, per tal que el rigor de la justícia fos moderat. Cal recordar que els jueus catalans eren considerats «coffre e tresor del rei», és a dir, que tributaven al fisc reial i depenien en tot i per tot de la seva senyoria directa, raó per la qual gaudiren de la seva protecció.

LA RESPOSTA DE LES AUTORITATS

Les autoritats, a banda de procurar mantenir sota control l'abraonament de la majoria cristiana de la població contra la minoria jueva, intentaven mantenir-se constantment informades de la propagació de l'epidèmia. Per tots els mitjans al seu abast, principalment per carta, però també a través de les notícies que podien obtenir dels viatgers de l'època, és a dir, de procuradors, síndics, romeus, etc., individus que anaven i venien pels camins, aconseguien informar-se dels llocs on hi havia mortaldats i pesta.

En funció de l'evolució de les pestilències, el govern local s'apressava a emetre contínues disposicions u ordinacions municipals que, bàsicament, perseguïen l'establiment d'un cordó sanitari que aconseguís l'aïllament i minimitzés les possibilitats de contagi.

D'altra banda, van ser freqüents les absències dels reis que, mortals com eren, fugien de la pesta tothora. Entre més exemples, Pere III s'apressà a sortir de València el juny de 1348, on hi havia pesta, per tal d'anar a l'Aragó, on encara no havia arribat.³⁶ El 1396 Martí l'Humà s'absentà de Barcelona i viatjà fins a Perpinyà.³⁷ I el 1352, a causa de la gran mortaldat que hi havia a Barcelona, la reina volgué venir a viure a Cervera, que aquell any devia mantenir-se lliure de pesta, i demanà que el Consell li dispensés alguna subvenció.³⁸

Altres persones rellevants que mereixen una atenció específica, com els metges i els cirurgians, no dubtaven a desertar i també fugien –no ho tenim, però, documentat a Cervera. És per això que sovint, com passà a Barcelona l'any 1558, van haver de ser castigats, amb obertura d'expedients, pèrdua d'exercici, honors, oficis i beneficis de la ciutat per tal d'evitar-ho.³⁹

Existia, per tant, una prou transversal i clara percepció del perill que suposava la pestilència i una imperiosa necessitat de disposar d'informació per tal de prendre les mesures preventives adients.

³⁴ Ens referim a l'obra col·lectiva *Tragèdia al call. Tàrraga, 1348* (2014), Tàrraga; Ed. Museu Comarcal de l'Urgell, així com a l'exposició permanent «Tragèdia al call. Tàrraga 1348».

³⁵ LLOBET (2005, p. 113-114).

³⁶ SALAMERO, (2002, p. 16).

³⁷ SALAMERO (2002, p. 19).

³⁸ ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1452, f. 86; font citada per LLOBET (1983, p. 42).

³⁹ SALAMERO (2002, p. 22).

LES «ORDINACIONS» O MESURES NORMATIVES

La principal mesura que adoptaren els consellers fou l'establiment d'ordinacions de tota mena. Com és lògic, moltes feien referència a garantir la presència –o evitar l'absència– de «metges, cirurgians i barbers», aspectes que preocupaven, i molt, les autoritats. El 27 de juliol de 1401, el Consell acordà proposar a Francesc Luna, considerat un bon metge, que s'establís una temporada a Cervera, atenent que hom estava assabentat que hi havia moltes morts a València, Barcelona i altres llocs i es preveia que durant els mesos d'agost i setembre Cervera se'n veuria afectada.⁴⁰

Malgrat l'esmentada aversió generalitzada que sentien els cristians envers la comunitat jueva, paradoxalment, cal ressenyar que entre els facultatius més prestigiosos de la vila hi havia els metges jueus –com ara, Abraham dez Portell, cap a 1399, i Samuel Cavaller, vers l'any 1489. Consta que el 1399 l'esmentat Abraham, metge i cirurgià, cobrà dos sous per haver curat de glànola –inflamació pestilencial dels ganglis limfàtics– a dues filles d'un hostaler de Cervera.⁴¹

D'altres ordinacions s'orientaven a controlar els moviments dels professionals de la medicina. Segons les del 25 de gener de 1495,⁴² el Consell, assabentat que a la Cardosa, Vilagraseta, la Guàrdia i Castellnou de Porquerisses, la gent es moria de pesta i que els metges i cirurgians de la dita vila anaven a curar els malalts i tornaven a la població, i considerant que la mencionada malaltia era molt contagiosa i podria afectar la gent de Cervera, manà tancar dos dels set portals de la vila i posar guardes als altres.

A més, consideraren que si alguna persona de Cervera, incloent-hi els metges i cirurgians, visitava algun malalt dels esmentats llocs no podria entrar a la vila fins passats cinc dies d'haver estat fora del lloc pestilent. Curiosament, s'exceptuaren d'aquesta prohibició els metges i cirurgians que anessin a visitar el senyor de la Cardosa i la seva família, ja que el dit senyor havia fet molts favors als cerverins durant el temps que hi hagué morts de pesta a la vila. És prou sabut que favor amb favor es paga i que les normes acostumen a presentar excepcions.

De vegades, el Consell prohibí que cap metge ni cirurgià de la vila anés a visitar els malalts de pesta de fora la població i hi afegí l'obligatorietat de denunciar als paers tots els casos que coneguessin, sota pena de seixanta sous en cas de no fer-ho. A més, ordenà que metges i cirurgians juressin que complirien tots dos preceptes a partir del 9 de maig de 1495.⁴³

La major part de la normativa que generava el Consell, als segles XIV i XV, tendia a evitar el contagi a través de mesures d'aïllament, que, com més virulent es considerava el rebrot, més estrictes eren. Era cosa natural, atès el trànsit constant de passavolants. Com a prova, el 1492 a Cervera es documenta el pas de navarresos, alemanys, francs, gascons, bretons, borgonyons, llemosins, sicilians, gent de Constantinoble i fins un escocès.⁴⁴

Santa Magdalena:
Església del s. XIV, que formà part d'un conjunt assistencial dedicat a la cura i atenció de malalts de lepra. Emplaçat prou lluny de la vila, serví també com a llatzeret per a empestats, al peu del camí de Sant Jaume. Fotografies: Àger Pérez Casanovas (MCUT) i Oriol Saula (MCUT)

⁴⁰ ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1401, f. 78v; font citada per LLOBET (1983, p. 41).

⁴¹ ACSG, Fons notarial, Pere de Solanelles, *Manual*, 1399, f. 114 v; font citada per LLOBET (1983, p. 44). Sobre aquest metge jueu, Abraham dez Portell, vegeu, també, DURAN I SANPERE (1972, p. 375-377).

⁴² ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1495, f. 18v; font citada per LLOBET (1983, p. 44).

⁴³ ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1495, f. 39v; font citada per LLOBET (1983, p. 44).

⁴⁴ Dades esparses obtingudes dels Llibres de dates i rebudes del cerverí hospital medieval de Berenguer de Castelltort, en particular del «Llibre de dates e rebudes del spital del honorable en Berenguer de Castelltort(...)», ACSG, Fons Hospital Berenguer de Castelltort, 1492, publicades parcialment al nostre article –RIVERA (1997, p. 111 i 116).

El risc de transmissió del contagi, per tant, era elevat. Contínuament es prohibia l'entrada dins el recinte emmurallat de persones empestades, que eren obligades, si volien hostatjar-se, a fer-ho a Santa Magdalena⁴⁵ o a les dependències del conjunt de Sant Pere el Gros, on hi havia una mena d'albergs adients.

Quan la malignitat del rebrot ho aconsellava s'imposaven quarantenes. Sota la pena de multes considerables en cas d'incompliment, d'entre cinc i cinquanta lliures, s'impedia també l'entrada de persones sanes si venien de llocs on se sabia que hi havia pesta, tret que fes un determinat nombre de dies que haguessin sortit del lloc pestilent –entre vint i quaranta dies, segons els moments.⁴⁶ Aquesta vigilància s'encarregava als «guardes» dels portals⁴⁷ i fins se'n tancaven d'altres, com ja s'ha dit.⁴⁸

A més, es limitava a un dia la durada de la presència dins la vila de pobres i romeus que necessitessin entrar, encara que no manifestessin cap símptoma de la malaltia.⁴⁹ Es prohibia a qui procedís de llocs empestats allotjar-se en hostals i cases, o el lloguer d'aquestes.⁵⁰ I, si calia, com ja hem vist, els ceriverins malalts també eren traslladats fora vila, on serien atesos «per amor a Déu i a la Verge» entre la resta de transeünts. I, fins i tot, per tal d'evitar concentracions humanes que poguessin afavorir el contagi, es prohibiren determinats jocs com els daus, naips o «malleta»⁵¹ –l'agost de 1410.⁵² Com és de veure, qualsevol precaució era poca.

Cal recordar que, a més dels llatzerets de Sant Pere i Santa Magdalena, Cervera disposava a finals del segle XV de cinc hospitals, que s'assemblaven més a cases d'acollida que no pas a institucions sanitàries –el de les Verges, el del Miracle, el d'en Calp, el de Castelltort i el de Capcorral.⁵³ De fet, una certa especialització mèdica no es donà fins al segle XVI.⁵⁴

LES EXPLICACIONS DELS CONTEMPORANIS

A manca de les insuficients explicacions racionals que la ciència d'aleshores podia oferir sobre l'etiologia del problema, que en essència i per abreujar direm que el feia dependre d'un «canvi qualitatiu o substancial de l'aire»,⁵⁵ l'home medieval acostumà a atribuir la pestilència al càstig de Déu.

---

⁴⁵ El 25 de maig de 1495, la muller i una filla d'un tal Solans són traslladats a l'església de Santa Magdalena, als afores de la vila, en trobar-se malaltes de pesta. ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1495, f. 55v. Un mes després, tota la família ja era morta. ACSG, Fons municipal. *Clavaria*, 1495, f. 18; fonts citades per LLOBET (1983, p. 44). Tractar de mantenir els empestats allunyats del recinte urbà fou una pràctica que es va anar imposant. A Barcelona, el 1515, el Consell havia comprat «una casa i pessa de terra fora lo portal de la Dreçana i edificà en dit any, en dit lloc, hospitals de pestiferats sota la invocació de Sant Cristòfol», tot garantint assistència i aïllament; SALAMERO, (2002, p. 21).

⁴⁶ ACSG, Fons municipal. *Clavaria*, 1486, f. 59v; *Records i Crides*, 1483-1489, f. 39. ACSG, Fons municipal. *Consells*, 1488, f. 47; fonts citades per LLOBET (1983, p. 44).

⁴⁷ ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1401, f. 10v i s. i f. 42 v; font citada per LLOBET (1983, p. 44).

⁴⁸ ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1495, f. 18 v, 19, 24 i s; font citada per LLOBET (1983, p. 44).

⁴⁹ ACSG, Fons municipal, *Records i Crides*, 1483-1489, f. 5; font citada per LLOBET (1983, p. 41).

⁵⁰ ACSG, Fons municipal. *Consells*, 1458, f. 78v; font citada per LLOBET (1983, p. 43).

⁵¹ Sembla que el joc de la malleta fou un passatemps d'enginy, assimilable al de les dames o els escacs. Vegeu el terme al DCVB.

⁵² ACSG, Fons municipal. *Consells*, 1410, f. 44v bis; font citada per LLOBET (1983, p. 40).

⁵³ RIVERA (1997, p. 112 i nota a peu de pàgina núm. 79).

⁵⁴ SALAMERO (2002, p. 23).

⁵⁵ GARCÍA i ARRIZABALAGA (1998, p. 25) expressen succintament i amb prou nitidesa quina és la matèria que tracta cadascun dels articles del «Regiment...» de Jacme d'Agramont, la major part dels quals giren al voltant de la qualitat i substància de l'aire.

Les referències bíbliques sobre la idea de càstigs són nombrosíssimes.⁵⁶ I, en bona lògica, el càstig reclama la prèvia comissió de pecat que, al seu torn, exigeix la necessitat de redempció de la culpa. Per això, l'any 1451, el Consell, en considerar que, per ocasió dels pecats dels ceriverins hi havia gran mortalitat a la vila, ordenà que «fossin fetes aquelles bones processons, dejunis i oracions» que consideressin oportunes els paers, el degà i el rector.⁵⁷

Es tractava d'una decisió absolutament coherent per part dels prohoms locals, no ja perquè d'ençà del segle XII a tot l'Occident medieval imperés el concepte de *Christianitas*, que amarava per complet qualsevol aspecte o racó de la societat,⁵⁸ sinó perquè els seus principals valedors eren els membres d'aquell patriciat urbà o classe dirigent –constituïda per «burgesos ennoblits» i «nobles aburgatsats»– que governava el Consell de la vila i que, més enllà de dinamitzar l'economia, impulsava la mentalitat de l'època.⁵⁹ En definitiva, la documentació no fa sinó recollir el reflex de l'entorn cultural que la produeix, basat en un model moral i religiós de la malaltia.

El mateix Jacme d'Agramont, al seu «Regiment...» (article V, part II, capítol I), reconeix «l'actuació directa de Déu com a conseqüència dels pecats dels homes», on recomana «que reconeguem els nostres pecats i les nostres febleses, que tinguem contrició de cor, confessió de paraula i satisfacció a Déu d'obra i de fet per vertadera penitència i, amb el proïsme, restituint i donant a cadascú allò que és seu».⁶⁰

El juliol de 1457, assabentat d'una maltemporada de mortaldats, el Consell i paers renovaren antigues ordinacions o disposicions, que eren divulgades mitjançant crida pública, sobre el fet de jurar i renegar, ja que «a vegades nostre senyor Déus per los pecats dels pobles, ço és per jurar, blasfemar o renegar de Déu e de la seva gloriosa mare, per corregir e castigar aquells, tramet sequades, malalties, morts e guerres e divisions en los pobles, segons se litg en la vella ley».⁶¹

Com és evident, en aquesta ocasió la «vella llei», en clara al·lusió a les Sagrades Escripures, seguia inspirant un cop més l'actuació de paers i consellers davant l'escomesa de la pestilència.

⁵⁶ Una ràpida consulta sobre el terme pesta al web [biblija.net](http://www.biblija.net) (Associació Bíblica de Catalunya, Ed. Claret i Societats Bíbliques Unides), permet d'obtenir-les a l'instant. Com a exemple, en citarem només tres: «Els van insistir: -El Déu dels hebreus se'ns ha aparegut: hem d'anar desert enllà, a una distància de tres dies de camí, per oferir sacrificis al Senyor, el nostre Déu, perquè no ens ataquí amb la pesta o amb l'espasa» (Èxode, versets 5,3); «Si hagués alçat la meua mà per castigar-vos amb la pesta, tu i el teu poble hauríeu desaparegut de la terra» (Èxode 9,15); «El Senyor t'enviarà la pesta, que t'eliminarà de la terra on estàs a punt d'entrar per prendre'n possessió» (Deuteronomi, versicles 28,21). Societat Bíblica de Catalunya i Societat Bíblica d'Eslovènia. En línia: <<https://www.biblija.net/biblija.cgi?l=ca>> [Consulta: 18 novembre 2021].

⁵⁷ ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1451, f. 70; font citada per LLOBET (1983, p. 40).

⁵⁸ RIVERA (2019, p. 34). Precisament fou a partir del segle XII quan l'historiador J. Hernando considera que «la situació per al poble jueu va començar a torçar-se, tot coincidint amb el moment que es començava a precisar el concepte de *Christianitas* a tot l'Occident medieval, amb la lluita de les invasions, el progressiu afermament de l'ideal teocràtic, les croades i la concreció de la guerra santa». Així ho vam escriure, tot citant HERNANDO (2007, p. 182 i s.).

⁵⁹ TURULL (1985, p. 49).

⁶⁰ CREMADES (2016, p.113).

⁶¹ ACSG, Fons municipal, *Consells*, 1457, f. 96; font citada per LLOBET (1983, p. 42-43).

Sant Pere el Gros:
Església del s. XI que formà part d'un conjunt monàstic situat als afores de Cervera, al peu del camí ral entre Barcelona i Lleida. Lloc ideal emprat per allotjar empestats durant l'edat mitjana, tot evitant la seva entrada a la vila. Fotografies: Àger Pérez Casanovas (MCUT) i Oriol Saula (MCUT)

LES MESURES SOBRENATURALS, RELIGIOSES I ESPIRITUALS

La impotència i desesperació per aturar l'epidèmia, juntament amb el reconeixement de culpa, portà a recórrer a aquesta mena de mesures. El 1372, per Sant Miquel, es va fer una processó. El 1395, el Consell cerverí ordenà tres processons per demanar a Déu que posés fi a la pestilència. L'agost de 1410, a banda de prohibir determinats jocs, com hem vist suara, el Consell manà que fossin «fetes processons e dejunis».⁶² El 1442 s'organitzà una solemne processó en honor de la Verge Maria, per demanar-li que preservés la vila de l'epidèmia.⁶³

L'any 1449 el Consell cerverí acordà que els paers parlessin amb el rector i clerecia de la vila per tal de «fer absoltes, misses, oracions, processons i altres solemnitats», tot demanant a Déu que els preservés de pestilències.⁶⁴ El 1494, davant una forta epidèmia, un paer, un prevere i alguns frares predicadors anaren en peregrinació a Montserrat.⁶⁵ Els exemples, com veiem, són nombrosíssims, gairebé incomptables. La por fou gran. El llistat, llarg.

I el llibre de l'esmentat mercader cerverí Ramon Serra, que administra la seva deïxa, encara ens reserva una important sorpresa, atès que presenta, en una mena de preàmbul, una de les troballes més interessants en relació amb el tema que ens ocupa. S'hi descriu la litúrgia complerta d'una «missa pro mortalitate» que el Papa d'Avinyó, aleshores Climent VI, havia disposat amb els seus cardenals en els anys més cruents, de 1347-1351, a fi de lluitar contra les morts sobtades provocades per la pesta negra. Segons el ritual, que permetria aconseguir dos-cents quaranta dies d'indulgència, els oients havien de portar un ciri encès durant els cinc dies següents a la celebració, per tal d'evitar la «mors subitanea».

Sembla que aquesta missa es considerava de provats resultats a l'Avinyó i llocs circumdants, raó per la qual se'n devia estendre la pràctica. Ramon Serra ho tindria en compte pel bé físic i espiritual dels seus conciutadans. Tot ajut devia ser poc. Heus ací un moment estel·lar per ser observat amb els ulls intemporals de l'esperit: pels antics carrers de Cervera deambulà gent desesperada que s'aferrava al ciri encès com a darrera possibilitat de supervivència.

LES MESURES PSICOLÒGIQUES

S'ha afirmat sovint que en els nostres dies no s'accepta la mort, es nega i s'hi manté un tracte difícil, com si no formés part de la vida. En contraposició, alguns han considerat, potser massa ingènuament, que en els temps que tractem era tot el contrari, com si fos un fet acceptat amb total naturalitat. Tanmateix, la documentació s'entesta a revelar-nos uns sentiments i unes reaccions del tot immutables en l'esdevenir de la història, aquells que en la medicina medieval es consideraven «accidents de l'ànima», àdhuc susceptibles de provocar malalties.

L'any 1410, altre cop en temps de pesta, tocar les campanes per anunciar les morts o els enterraments produïa una gran alarma entre la població. Per això el Consell cerverí manà que, quan hi hagués molts malalts a la vila, no fossin tocades, la qual cosa provocà de retruc la queixa dels sagristans, ja que si no sonaven les campanes no tindrien recapte.⁶⁶

Durant el 1449, de nou hi hagué epidèmia. El Consell de la vila, en considerar que la gent estava espantada, manà al sagristà que, per no ocasionar més terror, no toqués les campanes amb motiu dels enterraments.⁶⁷ I el 1456, de nou per la mateixa raó, es prohibí altra vegada

⁶² ACSG, Fons municipal. *Consells*, 1410, f. 44v bis; font citada per LLOBET (1983, p. 40).

⁶³ ACSG, Fons municipal. *Llibre de Records i Crides*, 1441-1446, f. 13; font citada per LLOBET (1983, p. 40).

⁶⁴ ACSG, Fons municipal. *Consells*, 1449, f. 139v; font citada per LLOBET (1983, p. 40).

⁶⁵ ACSG, Fons municipal. *Llibre d'Apoques Comunes*, 1494, f. 18; font citada per LLOBET (1983, p. 40).

⁶⁶ ACSG, Fons municipal. *Consells*, 1410, f. 39 i 40; font citada per LLOBET (1983, p. 41).

⁶⁷ ACSG, Fons municipal. *Consells*, 1449, f. 137; font citada per LLOBET (1983, p. 41).

tocar les campanes pels enterraments; no es van poder tocar fins a principis de l'any següent, quan la mortaldat ja havia desaparegut.⁶⁸

Fins i tot el 1652, any de pesta rabiüda, en arribar a la festivitat de Sant Llorenç, les defuncions eren tan nombroses que va caldre enterrar els morts durant la nit d'amagat per evitar que s'estengués el pànic entre la població.⁶⁹

Es tracta d'exemples locals que remetent a la consciència que a mitjan segle XIV hi havia «sis coses no naturals»,⁷⁰ com eren els «accidents de l'ànima -ira, goig, temor, tristesa, angoixa i altres-», esmentats per Jacme d'Agramont (article V, part segona, capítol VI del seu «Tractat»), que els metges medievals havien de mirar d'evitar entre els seus malalts per tal de no influir negativament en la seva evolució i perquè es consideraven veritable causa de malaltia.⁷¹

Si el fet de tocar les campanes podia excitar alguns d'aquests factors (temor, tristesa, angoixa...), la circumstància que el metge recomanés la confessió a un malalt podia actuar en el mateix sentit en advertir-lo de la gravetat del seu estat i, en conseqüència, li podia provocar un canvi anímic d'efecte negatiu.

La imaginació i la por eren «accidents» que, segons Agramont, calia defugir, atès que «per la pura imaginació pot produir-se alguna malaltia» i, a més, era «cosa provada que imaginar morir, en tal temps, i haver-ne por és molt perjudicial i molt perillós. Per tant ningú no deu desanimar-se ni desesperar, ja que la dita por causa gran dany i no aporta cap profit. Per tant aconsello que en tal temps no es faci sonar cap seny ni campana per cap mort, perquè els malalts en prenen molt mala imaginació quan senten sonar els senys».⁷²

Com és de veure, determinades mesures adoptades per les autoritats civils cerverines no necessàriament es prenen per inventiva pròpia, sinó que podien haver estat derivades d'allò que difonien i aconsellaven els metges en els seus tractats, com és el cas del «Regiment...» d'Agramont.

EPÍLEG

La pestilència va continuar sovintejant la vila durant tot el segle XV i més enllà, però la incidència com a pandèmia, com a problema sanitari global, va ser molt menor. La medicina i els hospitals assoliren un cert grau d'especialització. A l'època del barroc es bastiren morberies -noves construccions per a empestats- o s'ampliaren antics hospitals. Tanmateix, la causa d'aquesta epidèmia seguia sent desconeguda i la por al contagi continuava essent gran.

Tal com ja hem avançat, fou particularment «negre», a Cervera, l'any 1652, quan en els dies propers a Carnestoltes les morts van començar a ser nombroses, especialment al car-

⁶⁸ ACSG, Fons municipal. *Consells*, 1457 (sic), f. 25v; font citada per LLOBET (1983, p. 42).

⁶⁹ LLOBET (1992, p. 135).

⁷⁰ CREMADES (2016, p. 104) apunta que, segons Agramont, les «coses naturals» són aquelles sobre les quals pot actuar l'home per mitjà del règim dietètic, a fi d'evitar que les «coses contra natura» (verins, miasmes, violència i matèria que es transforma en fluid) alterin l'harmonia de les «coses naturals» (elements, entorn, humors corporals i relacions orgàniques fisiològiques). Així doncs, les esmentades «coses naturals» són sis: «llum i aire», «menjar i beure», «moviment i repòs», «son i vigília», «metabolisme (ingestió i excreció)» i «emocions o accidents de l'ànima».

⁷¹ CREMADES (2016, p. 113 i 115).

⁷² CREMADES (2016, p. 150). La citació correspon a la translació literal del text del «Tractat» d'Agramont al català actual, fet per aquest autor (Article V, Segona part, Capítol VI).

Goigs de Sant Roc: Sant protector contra la pesta per antonomàsia, tot i que probablement no es tracti d'un sant històricament versemblant sinó una figura llegendària basada en l'existència d'un sant real anterior, Sant Rachus d'Autun (s. VII), protector de les tempestes. Per afèresi, es passà de Racus a Roc i tempesta hauria derivat en pesta. Malgrat tot, la veu popular el considerà «metge diví». Col·lecció particular [ed. 1824-1845]

LETRILLAS

del Rosario de la Aurora, que se cantan en la ciudad de Cervera; para estimular á los fieles á la devocion de este Santisimo Rosario remedio eficaz contra toda peste y males.

La Virgen del Rosario
Siempre ha sido,
En las adversidades,
Lugar de asilo.
ñ. Canta á Maria,
Canta el Rosario;
Y con él ya nada temas
Ningun contagio.

La mejor protectora
Contra los males,
Es la Virgen Maria:
Dicen anales: &c.

Las armas de la Virgen
Son tan felices,
Que cortan todos males
En las raíces: &c.

En tiempos ya pasados
La peste huía,
De Lisboa y Comarca:
Gracia á Maria: &c.

Para huir la peste
Es grande maña:
No dejar el Rosario
Tarde y mañana: &c.

Ea pues, cristiano,
Ven al Rosario,
Eficaz lenitivo
Contra contagio: &c.
Hombre, para librarte
De este peligro;
Acompaña el Rosario
En Santo Domingo: &c.

Enfermo, si deseas
La medicina,
Reza bien el Rosario
Con Letania: &c.

Tu, que apuras los medios
Extraordinarios,
Ven, y toma por base
Santos Rosarios: &c.

Devoto de la Virgen,
El mejor medio,
Para curar de Peste,
Es el Psalterio: &c.

En todos tiempos sois,
Virgen Maria,
La mejor Profesora
De Medicina: &c.

CERVERA: En la Imprenta de Bernardo Pujol, año 1854.

rer Nou. Arribà un moment que la pesta es trobava tan estesa que calgué contractar nous metges i cirurgians i fer una morberia a la zona dels hostals. En poc temps fou necessari baixar-hi més de dues-centes persones, poques de les quals van aconseguir sobreviure. Només cal dir que hi hagué un dia que moriren més de quaranta malalts, molts dels quals restaven sense enterrar perquè els fossers no donaven l'abast. Amb l'arribada del fred del novembre, l'epidèmia es va acabar, la població s'havia gastat més de cinquanta mil lliures i havien mort més de dues mil persones.⁷³

Com a profilaxi, els metges del segle XVII es proveïren d'una curiosa indumentària: capa encerada, túnica fins als peus, guants, ulleres, una vara a la mà per mantenir els empestats a una certa distància i un curiosíssim bec, «farcit d'herbes que, suposadament, rectificaven i purificaven l'aire que s'inspirava», o bé d'estopes impregnades de perfums o de vinagre, segons el cas, per tal d'evitar les males olors i els contagis, ja que hom creia que també a través de l'aire es podia adquirir el terrible mal. Venien a ser el perllongament en el temps del vell costum medieval de «dur a les mans un pom de resina làdan barrejada amb productes aromàtics» amb la convicció que aquesta pràctica podia contribuir a rectificar l'aire.⁷⁴

Es pot dir que la pesta continuà provocant morts en els segles a venir, però no amb la virulència de centúries anteriors. Tants segles de patiments i de pànic, d'intentar lluitar contra un enemic invisible, per força havien d'impactar la memòria col·lectiva

«Letrillas»

del rosari de l'Aurora: La devoció a la Mare de Déu del Roser arrenca al segle XIV, tot i que la gran florida de les seves confraries arribà al primer quart del s. XVII. Al segle XIX revifaren amb les prediccions populars i la celebració d'algunes manifestacions associades, com la processó del res del rosari de l'Aurora que, a Cervera, propicia la composició d'unes «letrillas» que li atorgaven propietats salvífiques en relació a la pesta i altres mals. Col·lecció particular [ed. 1854].

amb manifestacions de tota naturalesa, de manera que al segle XIX alguns dels goigs que s'imprimiren a Cervera revivien la memòria de l'antic flagell amb fervoroses devocions als sants protectors, com ara sant Sebastià -advocat contra la pesta-⁷⁵ o sant Roc -metge diví-, al qual cantaven amb tota solemnitat himnes com aquest: «Pues médico eres divino / con prodigiosas señales: / líbranos de peste y males / Roque Santo Peregrino».⁷⁶

D'altra banda, el culte marià, que s'havia propagat des del 1571 amb les confraries de la Verge del Roser, va estimular la composició d'unes «letrillas» del Rosari de l'Aurora «que se cantan en la ciudad de Cervera para estimular a los fieles a la devoción de este Santísimo Rosario, remedio eficaz contra toda peste y males».⁷⁷

⁷³ La pesta de 1652 va ser general. A Cervera s'ha considerat un episodi històric digne de menció. Vegeu LLOBET (1992, p. 134-136).

⁷⁴ Les citacions d'aquest paràgraf són atribuïbles a CREMADES (2016, p. 116), qui, tot esmentant l'edició i estudi lingüístic d'un tractat del segle XV, publicats per VENY, revela la font anònima d'aquest costum de dur a les mans un pom de resina. L'obra del lingüista, referenciada a la nota 248 del treball de CREMADES, és el «Patit tractat sobre lo regiment en temps de hepidèmie».

⁷⁵ «Col·lecció...» (2002), facsímil núm. 32 [1886].

⁷⁶ «Col·lecció...» (2002), facsímil núm. 31 [1824-1845].

⁷⁷ «Col·lecció...» (2002), facsímil núm. 33 [1854].

CONCLUSIONS

El tema de la mort negra de 1348 i el de les seves successives rèpliques que es van anar reproduint de manera reiterada fins al segle XIX, si bé amb diferents graus d'intensitat, abast, morbidity i freqüència, ha estat tractat de manera prou recurrent per la historiografia. Per tant, resulta complicat tractar d'aportar noves dades sobre la matèria i, encara més, fer-ho tot encetant noves vies d'interpretació.

Hom pot dir que ens trobem davant una qüestió de projecció transversal en espai i temps, per tant, susceptible de traspasar fronteres i de provocar reaccions similars en qualsevol indret on pretenguem estudiar-la. Si de cas, és possible aspirar a descobrir nous detalls i expressions locals d'actitud enfront de les epidèmies, tot i que sense gaire convenciment d'estar contribuint a presentar res gaire nou ni de rellevància suficient.

És amb aquest interès de mirar d'abordar, des d'un punt de vista diferent, les pestilències que van haver de patir els nostres avantpassats medievals, que hem intentat de centrar l'atenció en la manera com les degueren viure els qui ens precediren. D'ací el terme *percepcions*.

Allà on els documents deixen traspasar els sentiments de por davant el perill d'una mort fulminant, s'instal·lava primerament el desig popular d'identificar-ne els culpables, associat a l'existència de minories que eren invariablement importunades i fins ultratjades definitivament. I allà on les autoritats desplegaven tot un ventall de mesures –ordinàries i extraordinàries– per tal de mirar d'aturar els estralls causats per les «malures», hi subjauen presumibles sentiments d'impotència i frustració davant llur inoperància.

Només aleshores, quan tot plegat se'ls revelava estèril, tocava acceptar la idea del càstig diví, conseqüència directa dels pecats dels homes, culpa que calia compensar amb l'exercici de la caritat i amb tot un repertori de mesures de biaix religiós, espiritual i fins sobrenatural.⁷⁸

⁷⁸ CREMADES (2016, p. 154) desenvolupa la tesi que en la societat urbana baixmedieval va arrelar amb força el franciscanisme –amb la idea de pobresa i abnegació estrictes–, també entre els laics, especialment entre els mercaders. En alguns casos, afegeix Cremades, «la norma de Sant Francesc, s'interpreta amb rigor, la qual cosa n'afavorí les desviacions que acabaren sent condemnades pel papa com a heretgies». Entre aquestes, les dels espirituals (joaquimistes i beguins) que podien haver influït en els metges de l'Estudi General lleidatà, Arnau de Vilanova i Jacme d'Agramont. Cal assenyalar que Cremades, tot seguint Winslow, adverteix que el tractat d'Agramont és probablement el que té un to més religiós d'entre els escrits per laics. Al nostre torn –vegeu RIVERA (1996, p. 68-69)– podem afegir que, efectivament, tot indica que, entre nosaltres es va acabar imposant «la idea franciscana, promoguda fervorosament per Eiximenis, que situava el pobre com a objecte social de la caritat que els poderosos, –els Serra, els Castelltort, els Peracamps–, es mostrarien delectats en fer. Amb aquesta ostentació de la caritat privada, no solament s'estabilitzava, sense solucionar-la, la precarietat d'una majoria» sinó que se certificava el fracàs de «la idea lul·liana del remei que calia aplicar per solucionar la pobresa».

Goigs de Sant Sebastià: Durant l'Edat mitjana i moderna Sant Sebastià màrtir va ser invocat com a advocat i protector contra la pesta, la qual cosa va fer que fos proclamat patró de moltes viles i ciutats que així ho havien promès en ocasió d'alguna epidèmia. Col·lecció particular [ed. 1886].

El pànic –sentiment prou comprensible en aquelles circumstàncies– aconsellava la fugida, tal com ja hem documentat a bastament i tal com deixa entreveure un passatge concret que confirma la presència de persones procedents de Tàrraga, que, durant el mes de maig de 1495, buscaren refugi a les ermites que envolten Cervera tot mirant d'escapolir-se així de la mort que en aquell moment assolava l'Urgell.⁷⁹ Però encara hi ha més: hi ha confiança també, com ara la dels consellers cerverins envers la utilitat de la professió mèdica a la qual, simultàniament i paradoxal, s'imposava la delació en haver de denunciar tots els casos d'empestats detectats pels metges.

En efecte, els documents expedits pel municipi de vegades expliciten tot aquest seguit de reaccions i sentiments i, de vegades, només els insinuen. Afortunadament, disposem del testimoni excepcional que aporten les obres singulars, com ho és el «Regiment...» del metge lleidatà Jacme d'Agramont, qui, en reconèixer l'efecte de les «emocions o accidents de l'ànima» sobre la salut dels malalts, ve a reblar el clau i certificar-ne la presència i rellevància.

I encara, en referir-se el «Tractat» a la «pestilència moralment entesa» s'hi troba la idea que les epidèmies podrien interpretar-se com un senyal, atès que «Nostre Senyor Jesús Crist volgué utilitzar paràboles, és a dir, paraules obscures que moralment enteses eren útils i profitoses per a la nostra instrucció», de manera que les guerres, els terratrèmols, les fams, signes alludits a l'evangeli de sant Marc i recollits pel mateix Jacme d'Agramont, no serien sinó les paràboles reveladores a través de les quals els «signes dels temps», en la línia dels espirituals joaquimistes, en opinió de Cremades, es concretaven a través de fets com la pestilència, el Cisma d'Occident o la corrupció de l'Església, tot iniciant cap al 1400 un mil·lenni la conclusió del qual hauria d'estar marcat pel judici final.

Així que, un cop presentats i degudament posats en context els fets que informa la documentació local cerverina, és relativament senzill i natural concloure que res no s'escapava a la lògica teocèntrica de l'escenari medieval on es van produir ni a la dels sentiments i reaccions, atemporals i consubstancials a l'essència pròpia de la naturalesa humana.

BIBLIOGRAFIA

- «Apocalíptica. Els rastres de la mort a través de la història, segles XVI-XVIII» (2008). Catàleg de l'exposició. Generalitat de Catalunya (Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació), Arxiu Històric de Girona.
- CANELA I GARAYOA, M. (1986). «Cervera: 1333-1384. Pestes, fams i guerres», *MISCELLÀNIA CERVERINA. Revista del Centre Comarcal de Cultura*, núm. 4, p. 55-65.
- Col·lecció de Goigs de l'Església Parroquial de Santa Maria de Cervera (2002). Cervera. Centre Municipal de Cultura, Secció de Cultura Popular.
- BERTRAN I ROIGÉ, P. (1985). «Aspectes demogràfics i econòmics de Cervera i la seva rodalia el 1497». *MISCELLÀNIA CERVERINA. Revista del Centre Comarcal de Cultura*, núm. 1, p. 55-72.
- CREMADES, F. (2016). *El Regiment de preservació de pestilència (1348) de Jacme d'Agramont. Història del manuscrit guardat a Verdú, context i versió en català actual*. Tàrraga: Ed. Museu Comarcal de l'Urgell.
- CREMADES I RODRÍGUEZ, F. (2019) «Els textos catalans sobre pestilència». *GIMBERNAT: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, [en línia], Vol. 71, p. 23-38, <<https://raco.cat/index.php/Gimbernat/article/view/360934>> [Consulta: 24 novembre 2021].

⁷⁹ El dia 25 de maig de l'any 1495, un acord del Consell cerverí ens assabenta que les ermites properes a Cervera estaven plenes de persones procedents de Tàrraga, població on la gent es moria de pesta. El Consell disposà que, si era possible, fessin marxar tots aquells que havien vingut de llocs pestilents. ACSG, Fons municipal. *Consells*, 1495, f. 55v; font citada per LLOBET (1983, p. 44).

- DURAN I SANPERE, A. (1972). *Llibre de Cervera*. Tàrraga: Ed. Camps Calmet.
- GARCÍA BALLESTER, L. i ARRIZABALAGA, J. (1998). «El "Regiment" de Jacme d'Agramont y el "Estudi" de Medicina de Lleida», dins *Jacme d'Agramont. Regiment de preservació de pestilència (Lleida, 1348)*, Ed. Joan Veny. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- HELAMA, S. [et al.] (2018). «Volcanic dust veils from sixth century tree-ring isotopes linked to reduced irradiance, primary production and human health». *SCIENTIFIC REPORTS* 8, 1339, [en línia]. <<https://doi.org/10.1038/s41598-018-19760-w>>. [Consulta: 19 novembre 2021].
- HERNANDO, J. (2007). «Conversos i jueus: cohesió i solidaritat. Necessitat d'una recerca». *ANUARIO DE ESTUDIOS MEDIEVALES* 37/1, gener-juny, p. 181-212.
- LLOBET I PORTELLA, J.M. (1983). «Les epidèmies a Cervera durant l'Edat Mitjana». *MISCELLÀNIA CERVERINA. Revista del Centre Comarcal de Cultura*, núm. 1, p. 39-46.
- LLOBET I PORTELLA, J.M. (1992). *Cent episodis de la història de Cervera*. Cervera: Diputació de Lleida; Col·lecció Viles i Ciutats.
- LLOBET I PORTELLA, J.M. (2005). «Dades documentals sobre la comunitat jueva de Cervera a l'Edat Mitjana». *II Congrés per a l'estudi dels jueus en els territoris de llengua catalana. Barcelona-Cervera. Del 25 al 27 d'octubre de 2004*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània, p. 111-137.
- MESTRE I CAMPÍ, J. i HURTADO, V. (1995). *Atles d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- RIERA I SANS, J. (2018). «La vida jueva a Cervera a l'edat mitjana». *MISCELLÀNIA CERVERINA. Revista del Museu Comarcal de Cervera/Paeria de Cervera*, núm. 23, p. 115-196.
- RIVERA I SENTÍS, F. X. (1996). «Ramon Serra el Vell: poder, condició i caritat d'un mercader cerverí a les acaballes del segle XIV». *MISCELLÀNIA CERVERINA. Revista del Centre Municipal de Cultura*, núm. 10, p. 37-70.
- RIVERA I SENTÍS, F. X. (1997). «L'administració de l'hospital d'en Castelltort l'any 1492, un segle després de la seva fundació». *MISCELLÀNIA CERVERINA. Revista del Centre Municipal de Cultura*, núm. 11, p. 95-122.
- RIVERA I SENTÍS, F. X. (2010). *L'antic priorat de Sant Pere el Gros. Estudi històric i documental*. Cervera: Museu Comarcal de Cervera; Col. Monografies del Museu.
- RIVERA I SENTÍS, F. X. (2018). «Topografia, morfologia i vicissituds de l'habitatge jueu a Cervera (s. XIII-XV)». *MISCELLÀNIA CERVERINA*, Ed. Museu Comarcal de Cervera. Paeria de Cervera, núm. 23, p. 15-83.
- RIVERA I SENTÍS, F. X. (2020). «Context i identitat dels conversos cerverins (segles XIII-XV)». *URTX*, Ed. Museu Tàrraga Urgell, Arxiu Comarcal de l'Urgell i Museu Trepal, núm. 34, p. 29-61.
- SALAMERO REYMUNDO, F. i SALAMERO PRAT, F. (2002). *Principals malalties, pestilències i hospitals a la ciutat de Barcelona, esmentats a les Rubriques de Bruniquer, Ceremonial dels Magnífics Consellers i Regiment de la Ciutat de Barcelona (1249-1714)*. Barcelona: Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, Rafael Dalmau ed.
- Societat Bíblica de Catalunya i Societat Bíblica d'Eslovènia. *Biblija.net - La Bíblia a Internet*. En línia: <<https://www.biblija.net/biblija.cgi?l=ca>> [Consulta: 18 novembre 2021].
- SOLSONA, J. (1985). *Antologia poètica*. Lleida: Ed. a cura de Montse PONT. Lleida: Virgili & Pagès ed.
- Tragèdia al call. Tàrraga, 1348* (2014). Tàrraga: Ed. Museu Comarcal de l'Urgell.
- TURULL I RUBINAT, M. (1985). «Estructura urbana i comportaments polítics diferenciats en les poblacions medievals (Cervera 1332-1333)». *MISCELLÀNIA CERVERINA. Revista del Centre Comarcal de Cultura*, núm. 3, p. 29-54.
- TURULL I RUBINAT, M. (1986). «"El mal any primer" a Cervera: Traslals socio-polític i crisi de subsistència (1333)». *MISCELLÀNIA CERVERINA. Revista del Centre Comarcal de Cultura*, núm. 4, p. 23-54.

